

*Nobel mukofoti
sovrindorlarining
hikoyalari*

Qaysar qizning quyilishi

14-41

• H I K O Y A L A R •

821.112.2-3

Q-41 NOBEL MUKOFOTI SOVRINDORLARINING
HIKOYALARI

QAYSAR QIZNING QUYILISHI

*Jahon adabiyotining eng
sara hikoyalari*

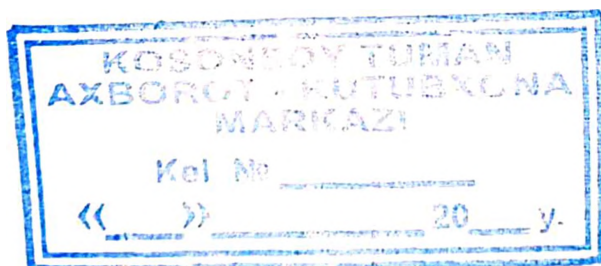
ZIYO NASHR

Toshkent
2019

UO'K: 821.112.2-3
KBK 84(4 Ger)
G 41

Ingliz tilidan
Dildora Arzikulova
tarjimasi

Hikoya – jahon adabiyotida boy tarixga ega ommabop janr. Hukmingizga havola qilinayotgan mazkur to‘plamdan aksariyat Nobel mukofotiga sazovor bo‘lgan mashhur adiblarning hikoyalari o‘rin olgan. Hikoyalar rang-barang mavzularda bo‘lishidan qat’i nazar mehr-muhabbat, ezgulikka tashnalik, oliyjanoblik, insonparvarlik, ehtirolarning jo‘shqinligi, badiiy puxtalik kabi fazilatlar ularni uyg‘unlashtiradi. Jahon adabiyotining eng sara hikoyalari sizda katta taassurot qoldiradi, deb umid qilamiz.

ISBN 978-9943-6095-3-2

© D. Arzikulova (tarj.)
© „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2019.

Herman HESSE,

Germaniya

NAY

– Mana, – dedi otam suyakdan yo‘nilgan ixcham nayni qo‘limga tutqazarkan, – ola qol, olis o‘lkalarda buni chalib, odamlar ko‘nglini xushnud qilganingda, keksa otangni ham eslab qo‘ygin. Hozir dunyo ko‘rib, bilmagan narsalaringni o‘rganadigan yoshdasan. Bu nayni sen uchun ataylab yasattirdim. Chunki qo‘lingdan hech vaqo kelmaydi, faqat quvnoq yallalarini xirgoyi qilib, taralabedod qilib yurishdan boshqasini bilmaysan. Binobarin, Parvardigor ato etgan iqtidorni boy bersang, mening ikki dunyom ham barbod bo‘ladi.

Hotamday qo‘li ochiq otam olim bo‘lgani uchun musiqani tushunmasdi; shu bois nayni puflasam, bas, dilxush taronalar o‘z-o‘zidan yangrayveradi, deb o‘ylardi. Bu gapni aytib uni ranjitgim kelmadi, „Rahmat, otajon!“ dedim-da, nayni qo‘ynimga solib, u bilan xayrlashdim.

Men vohamizni tegirmonga qadar besh qo‘lday bilardim; tegirmondan o‘tganim hamono ko‘z o‘ngimda yangi olam paydo bo‘ldi va tamomila rom qildi. Gullar sharbati bilan to‘yinib olgan bolari yengimga qo‘ndi; uni o‘zim bilan avaylab olib ketib borarkanman, hordiq chiqarish uchun biron joyda to‘xtaganim zahoti bu elchini xushxabar bilan yaqinlarim qoshiga jo‘natishni ko‘nglimga tugib qo‘ydim.

O‘rmonlar va yaylovlar hamrohim bo‘ldi, yonginamda darvo o‘ynoqlab oqardi, bu joylar o‘z diyorimdan deyarli farq qilmasdi. Dov-daraxtlar-u chappar gullagan o‘t-o‘lanlar, boshoglagan bug‘doyzor-u yong‘oqzor menga butun sir-asrorini oshkor qilib, kuylay boshladilar va men ularga jo‘rovoz bo‘ldim, ular

esa tug'ishganlarim kabi dardimga darmon bo'ldi; mudragan bolari nihoyat uyg'ondi va ohista yelkamga ko'tarildi, parvonaday ikki marta atrofimda aylanib-o'rgildi, mayin vizillagan taronasi bilan meni sarmast qilgach, qadrdon o'lkam tomon o'qday uchib ketdi.

Daf'atan o'rmon ichidan savat ko'tarib olgan, oltinday zarg'aldoq boshiga enli gardishli shlapa kiyib olgan hurliqo qiz chiqib keldi. Shlapa gardishining soyasida uning qiyofasi sirli va nihoyatda jozibador ko'rinardi.

– Yo'l bo'lsin, oyimqiz, – so'radim undan.

– O'roqchilarga tushlik olib ketayotirman, – javob berdi u men bilan yonma-yon qadam tashlash asnosida. – O'zing qayoqqa otlanding?

– Otamning gapi bilan sayr-u sayohat qilib yuribman. Uning aytishicha, odamlarga nayda kuylar chalib berishim kerak, lekin hali nay chalish hadisini olganimcha yo'q, o'rganiшим kerak.

– O'zi qo'lingdan biron ish keladimi? Nimani bilasan?

– Aytarli hech narsani. Lekin qo'shiq ayta olaman.

– Qanday qo'shiqlar?

– Turli qo'shiqlarni bilaman. Tongda va shomda aytiladigan, dov-daraxtlar, jonivorlar-u gul-chechaklar uchun aytiladigan qo'shiqlar. Masalan, hozir o'rmon ichidan chiqib, o'roqchilar uchun tushlik olib ketayotgan farishtaday go'zal haqida kuylashim mumkin.

– Sen-a? Nahotki? Qani, boshla!

– Jonim bilan, lekin ismingni ayt?

– Brigitta.

Va men bejirim shlapa kiyib olgan go'zal Brigitta haqida, uning yeguliklar to'la savati to'g'risida, gul-chechaklar unga suqlanib termilayotgani, shabboda-yu kabutarlar g'ovlar osha unga peshvoz chiqayotgani haqida kuylay boshladim.

Brigitta qo'shig'imni jon qulog'i bilan tinglab, juda manzur bo'lganini aytdi. Och qolganimni eshitgani zahoti savatning qopqog'ini ochib, bir bo'lak non tutqazdi. Nondan

tishlab yana ham ildam qadam boshlaganimni ko'rib, ranjiganday dedi:

– Kim yo'l-yo'lakay ovqatlanadi-a? Kel, o'tirib, xotirjam ovqatlanib ol. Bahonada bir yo'la dam ham olasan.

Ikkimiz ham maysazorga joylashdik, men huzur qilib nonni yer ekanman, Brigitta oyoqlarini quchoqlagancha mendan ko'zini uzmasdi. Nonni yeb bo'lganimdan keyin so'radi:

– Men uchun yana bitta qo'shiq aytib bermaysanmi?

– Jon deb aytaman. Lekin qanday qo'shiq bo'lsin?..

– Sevgan yori tashlab ketgan, yor hajrida o'rtanayotgan qiz haqida.

– Hijron dardi haqida kuylay olmayman. Bunday savdo boshimga tushmagan, qolaversa dard-u alamga berilishning nima hojati bor. Otam menga kamtarona va dilkash taronalarni kuylagin degan. Xohlasang kakku qush yoki kapalak haqida qo'shiq aytib beraman.

– Muhabbat haqida hech qanday qo'shiq bilmaysanmi? – so'radi u biroz tin olgandan keyin.

– Muhabbat haqidami? Nega bilmas ekanman. Eng go'zal qo'shiqlarim ayni muhabbat haqida!

Men darhol alvon atirgul haqida, uning quyosh nurlariga oshiqona talpinishi to'g'risida, nar sayroqi qushni intizorlik bilan kutayotgan moda sayroqi qush haqida, nar qush paydo bo'lganida esa qo'rqib ketganday pir etib nariga uchishi to'g'risida kuylay boshladim. Shu bilan birga ko'zlari qo'ng'ir tusli qizaloq hamda qayerdandir kelib qolgan yigitcha haqida, kuylagan qo'shig'i uchun qizdan bir burda non olgani to'g'risida kuyladim; endilikda bu yigitcha non emas, balki qizdan bo'sa olishni, ko'zlariga to'ymay tikilishni istayotgani; toki lablariga lablarini bosib, og'zini muhrlab tashlamas ekan, bu haqda to'xtovsiz kuylayverishi haqida qo'shiq aytdim.

Shu palla Brigitta xiyol engashib lablarini lablarimga bosgancha ko'zlarini yumdi, ko'zlarini qayta ochganida esa uning qo'ng'ir-sarg'ishtob ko'zlari ko'zgusida o'z aksim hamda bir-necha oppoq chechaklar jilva qilayotganini ko'rdim.

– Olam go‘zal, – dedim men quvonchdan entikib, – otam juda to‘g‘ri aytgan. – Savatni menga ber, o‘roqchilar oldiga tezroq yetib olishing uchun yordamlashib yuboray.

Qizning qo‘lidan savatni oldim, ikkalamiz baqamti odimlay boshladik, ikkalamizning qalbimizda ham shod-u xurramlik to‘lib toshardi, tog‘lar bag‘ridan ufurayotgan salqin shabbonda esa bizlarni go‘yo ohista allalardi, sayr-u sayohatdan hech qachon bu darajada rohatlanmagandim. Oldiniga ovozimni baralla qo‘ygancha bir necha qo‘shiq kuyladim. Keyin esa sukut saqlashni afzal bildim – zotan, bizni qurshab olgan olam sirasrorlarini kuylagan bilan poyoniga yetkazib bo‘lmasdi. Vohalar-u tog‘- u toshlarning, gul va chechaklarning, dov-daraxtlar-u butazorlarning, butun yer-u osmonning pinhona rozi yetti uxlab tushimga ham kirmagan sirli olamlar haqida kuylardi.

Ko‘nglimdan beixtiyor mastona fikrlar kechdi: „Basharti o‘t-o‘lanlar-u gul-u chechaklar, odamlar-u bulutlar, hamma-hammasi haqida, mangu yam-yashil o‘rmonlar-u jamiki darrandalar-u parrandalar to‘g‘risidagi alyorlarni, qolaversa, olis-olislardagi dengizlar-u tog‘larning, jamiki yulduzlar-u oymomolarning qo‘shiqlarini kuylay olganimda bormi, men baayni muqtadir Tangrining o‘zi bo‘lardim, men kuylagan har bir yangi tarona esa munavvar yulduz bo‘lib samoga parvoz qilgan bo‘lardi“.

Hatto nafas olishdan ham cho‘chib, hayratlar og‘ushida sarmast ketib borarkanman, Brigitta ilkis to‘xtadi-da, savatning bandidan tutgancha dedi:

– Men anavi qirga ko‘tarilishim kerak. U yerda biznikilar g‘alla o‘rmoqda. Sen qaysi tomonga ketasan? Men bilan birga yurmaysanmi?

– Afsuski, sen bilan birga ketolmayman. Otam dunyoni ko‘rgin deb aytgan. Non uchun ham, bo‘sa uchun ham senga katta rahmat, Brigitta. Seni aslo unutmayman.

U savatni qo‘liga oldi, nigohlarimiz yana birlashdi, lablarimiz yana qovushdi, bu boldan ham totli bo‘sa bo‘ldiki, men es-hushimdan ayrilishimga bir baxya qoldi. Sir boy bermas-

lik uchun shosha-pisha „Alvido!“ dedim-da, yo‘limda ildam davom etdim.

Qiz tepalikka asta ko‘tarila boshladi, o‘rmon chetidagi qora qayin tagida bir soniya to‘xtadi-da, o‘girilib men sari tikildi va men qalpog‘imni qo‘limda tutgancha xayrlashdim – u menga bir marta ishora qildi-yu qayinlar og‘ushida sharpaday g‘oyib bo‘ldi.

Xayolga tolgancha yo‘limda davom etdim, nihoyat, yo‘l keskin burildi.

Ro‘paramda tegirmon qad rostladi, uning ortidagi daryoda esa chog‘roq qayiq chayqalar, qayiqda yolg‘iz odam o‘tirardi. U aftidan faqat meni kutayotgandi, binobarin kallapo‘shimni olib, u bilan salomlashib, qayiqqa o‘tirishim bilan qayiq oqim bo‘ylab suzib ketdi. Men qayiqning o‘rtasida o‘tirardim, u esa orqada qayiqni boshqarib borardi. Qayoqqa borayapmiz, deb so‘ragan edim, u boshini ko‘tarib, xiyol xiralashgan kulrang ko‘zlari bilan jiddiy tikilib qoldi.

– Sen xohlagan joyga, – dedi u ovozini biroz pasaytirib. – Xohlasang oqim bo‘ylab suzib ketaveramiz. Istasang dengizga yoki katta shaharga boramiz – tanla. Bu yerda barchasi mening ixtiyorimda.

– Hammasi sening ixtiyoringda? Qodir qirolmisan?

– Ehtimol, – javob berdi u. – Sen esa baxshiga o‘xshayapsan. Rost bo‘lsa menga yo‘llar haqida qo‘shiq aytib ber!

Men o‘zimni qo‘lga olishga urindim – oppoq sochli va jiddiy qariyaning qiyofasi ko‘nglimda ham ehtirom, ham hadiksirash tuyg‘ularini uyg‘otgandi. Qayiq esa daryo bo‘ylab qanot bog‘laganday sassiz uchib borardi. Men bag‘rida qayiq yelib borayotgan daryo haqida, mavjlarida quyosh nurlari jilva qilayotgani hamda ikki sohil bag‘rida to‘lg‘anayotgan daryo haqida kuylay boshladim.

Qariyaning biron tuki qilt ham etmadi. Qo‘shig‘im tugaganda esa uyqusiragan kimsaday nomigagina imo qildi, xolos. Nihoyat, meni tamomila hayratga solib u ham daryo haqida, uning shiddatli va sermavj oqimi haqida kuylay boshladi, bi-

roq bu mening qo'shig'imizga nisbatan maftunkor va qudratli tarona bo'lib, tamomila o'zgacha yangrardi. U tarannum etgan daryo vayronkor kuch singari yovvoyi va yovuz edi; yo'li-da duch kelgan barcha tegirmonlardan tishlarini qayragancha o'tardi, beli uzra tashlangan ko'priklarni ko'rgani ko'zi yo'q edi; bag'rini pora-pora qiladigan har qanday qayiq va kemadan nafratlanardi; biroq cho'kib nobud bo'lganlarning oq yemday oqarib ketgan tanalarini o'z mavjlari-yu ipakday mayin suv o'tlari bilan avaylab siypalardi.

Bular, tabiiyki, kaminaga yoqmadi, lekin shu qadar sirli va jozibador yangradiki, sehrli ohanglariga nainki maftun, ayni paytda tamomila taslim bo'ldim. Basharti soch-soqoli kirpining tikonlariday o'sib ketgan mana shu qari donishmand biroz xirillagan asno aytayotgan qo'shiq rost bo'lsa, mening qo'shiqlarimning barchasi dumbul va bolalarning shunchaki ermagidan bo'lak hech vaqo emas. U holda dunyo mohiyatan ezgu va munavvar emas, aksincha, zim-ziyo va zulmat iskanjasida, yovuz ham makkor, binobarin o'rmonzorlar quvonganidan emas, balki azob-u uqubatdan faryod solganday shovullaydilar.

Daryo bo'ylab hamon suzib borarkanmiz, soyalar birmuncha uzaydi hamda har gal kuylaganimda, qo'shiqlarim tobora maftunkorligini boy berib, ovozim ham pasaygandan pasayib borardi, notanish qariya har gal kuylaganda esa olam yana ham sirli-sinoatli va dahshatliroq tuyular, oqibatda dard-u hasratim ortib, yuragim yana ham qattiq o'rtana boshlardi.

Yuragim qon bo'lib ketdi, sohilda, undan ham narida gulchechaklar og'ushida yoki Brigetta bilan qolmaganimdan afsuslana boshladim, quyoshning so'nggi shu'lalarini kuzata turib, tobora qorong'ilashayotgan shom zulmatida taskin topish maqsadida Brigitta va uning otashin bo'salari haqida bor ovozim bilan qo'shiq kuylay boshladim.

Biroq shu palla chor-atrofni tun zulmati qopladi va nafasim ichimga tushib ketdi, qayiqni boshqarayotgan qariya esa kuylay boshladi, u ham muhabbat va ishqiy ehtiroslar haqida, qo'ng'irtob va moviy ko'zlar, porsillagan alvon dudoqlar

haqida kuylardi, qoraygan daryo mavjlari uzra kuylayotgani, ayniqsa, go'zal va maftunkor edi! – biroq uning qo'shig'ida muhabbat ham mavhum va xatarli edi, muhabbat go'yo halokatli sinoatga aylangandiki, oqibatda odamlar aql-u hushini tamomila yo'qotar, qismatning boshi berk ko'chalarida tentirar, bor-budidan judo bo'lar, ayni muhabbat kasriga qolib bir-birlarini azoblar va o'ldirar ham edilar.

Uning go'yandalar kabi oh-u faryodini tinglar ekanman, yuragim ming bir dard-u hasrat bilan to'lib-toshdi, azob-u uqubat va dard-u hasratlar girdobida minglab yillardan buyon sarsion-u sargardon uloqib yurganday his qildim o'zimni. Qariyaning armonli ko'ksidan chiqayotgan dard-u hasrat va azob-u uqubatlarning sassiz, yaxday oqimi yuragimga ilonday o'rma-lab kirayotganini yaqqol his qilib, etim junjikib ketdi.

– Xullas, hayot emas, – o'zimni bosa olmay g'azab bilan dedim men, – balki ayni o'lim eng yuksak va oliyjanob hisoblanadi! Basharti shunday ekan, ey qayg'uli qirol, menga ajal haqida kuylagin!

Qayiqni boshqarayotgan qariya ajal haqida kuylay boshladi, shu qadar maftunkor kuyladiki, sira ham qiyosini topa olmadim. Biroq ajal ham g'oyat yuksak va oliyjanob bo'la olmasdi, tashna qalbim hatto ajal og'ushida ham taskin topa olmasdi. Goh ajal ustun kelsa, goh hayot ustun kelardi, ular ishq to'shagidagi oshig'-u ma'shuqday payvasta bo'lib ketgandi, bu olamning pirovard natijada haqiqati va mohiyati edi. Ayni shu nuqtadan taralayotgan nur shu'lasi har qanday qayg'uli manzaraga jon va go'zallik baxsh etar, shu bilan birga uning ko'lankasi jamiki go'zalliklar va shod-u xurramliklarga soya solar hamda bularning barchasini zulmat ichra g'arq qilardi. Lekin, zulmat qa'rida ehtiroslar yana ham haqqoniy va yorqin yolqinlanar, muhabbat esa zim-ziyo tun og'ushida kuchaygandan kuchayib rangpar qiyofa kasb etardi.

Men uning qo'shiqlarini jon qulog'im bilan tinglar ekanman, butun inon-ixtiyorimni qos'shqo'llab notanish kimsaga topshirgandim. U menga tikilib qoldi, nigohi beozor, shu bilan

birga allaqanday qayg'uli va mehribon ham edi, nursiz ko'zlarida iztirob-u olamning go'zalligi jilva qilardi. Menga qarab jilmayar ekan, butun irodamni to'plab, alam bilan dedim:

– O'tinaman, ortga qaytaylik! Tun zulmati vahimaga solayotir, qayta qolaylik. Brigittaning oldiga yoki uyimga, otamning oldiga qaytgim kelayotir.

Notanish qariya o'rnidan qo'zg'aldi va tun zulmatiga ishora qildi – fonar yorug'ida uning ozg'in va qat'iyatli qiyofasi yaqqol ko'zga tashlandi.

– Ortga yo'l yo'q, – dedi u tantanavor va do'stona ohangda. – Agar olam qalbini kashf etishni istasang, hamisha olg'a yurishing darkor. Ko'zlari qo'ng'ir qizdan esa eng go'zal hadyani – boldan ham totli bo'sani olib bo'lding, binobarin, undan uzoqlashganing sayin yana ham hayratomuz va g'aroyib tuyulaveradi. Mayli, to'rt tomoning qibla, qayiqni ixtiyoringga topshiraman.

Bag'rim qanchalar o'rtanmasin, uning barcha gaplari to'g'ri edi. Brigittani, ota makonimni, kuni kecha hamroh-u hamnafas bo'lib, ko'nglimni ravshan qilgan yaqinlarimni eslab o'zimni qo'ygani joy topolmay qoldim – nahotki barchasini butunlay boy bergan bo'lsam! Kamiga qayiqni ham bundan buyon o'zim boshqarishim kerak. Peshonam bunchalar sho'r bo'lmasa!

Taqdirga tan berib, qayiqning quyrug'i tomon yurdim, notanish kimsa peshvoz kela boshladi, yuzma-yuz kelganimizda ko'zlarimga qattiq tikildi va chiroqni tutqazdi.

Joylashib, chiroqni yonimga qo'ydim-da, qayiqni boshqarishga chog'lanar ekanman, qayiqda yolg'iz qolganimni, notanish qariya g'oyib bo'lganini payqab, yuragim orqaga tortib ketdi. Lekin vahimaga tushmadim, chunki meni shunday qismat kutib turganini bilardim. Ko'ngilli sayr-u sayohat ham, go'zal Brigitta ham, mehribon otam va qadrdon diyorim ham – hamma-hammasi endilikda sirli tushday tuyular, o'zimni achchiq turmush tajribalari yelkasini tog'day ezayotgan, zim-ziyo daryo bag'rida to'xtamay, mangu suzib borayotgan qariyaday sezardim.

Notanish qariyani chorlashimning foydasi yo‘q ekanini anglasam ham sovuq haqiqatning ko‘zlariga tik qarashga sira yuragim dov bermasdi.

Taxminam rost ekaniga ishonch hosil qilish uchun chiroqni daryo uzra ko‘tardim: zim-ziyo daryo ko‘zgusidan shafqatsiz kimsa rangi bo‘zargancha tikilib turardi; qartaygan, yerning ostidan paydo bo‘lganday bu qariya – aslida mening o‘zim edim.

Ortga yo‘l yo‘qligi uchun zim-ziyo tungi daryo bo‘ylab suzib ketaverdim.

Pol SAVATE,

Fransiya

SO‘QQABOSH

Tog‘da bir haftadayoq kayfiyati ancha ko‘tarildi. Do‘xtir: havo almashtiring, tog‘ga borib dam olib keling, deb to‘g‘ri aytibdi.

Nihoyat, miriqib uxlay boshladi. Ilgari salgina shitirlashdan ham cho‘chib uyg‘onib ketgancha vahima bosib tun bo‘yi mijja qoqmay chiqardi. Ishtahasi ochilib, oyoq-qo‘li ham chaqqonlashdi. U mavsum oralig‘ida deyarli huvullab qolgan chang‘i uchish maydoni bo‘ylab sayr qilarkan, o‘zini erkin qushday his qilardi. Mahalladoshlari sira ko‘zini ochirmas, bu yerda esa hech kim mushugini pisht demasdi.

Sigareta yoki bir bo‘lak sovun xarid qilish uchun biron do‘konchaga bosh suqsa, sotuvchilar ism-sharifini aytib ensasini qotirmas, salomatligini so‘rab yoki ertangi ob-havo haqidagi safsatalar bilan bezor qilmasdi. Sotuvchilar u so‘ragan narsani indamay peshtaxta ustiga qo‘yar va qaytimni uzatishardi.

Boshqa mijozlar singari u ham bu yerda sayyoh, ya‘ni hech kimni qiziqtirmaydigan besh kunlik mehmon edi. Keyingi bir oy mobaynida boshiga tushgan savdolarni eslaganda bu yerda o‘zini jannatga tushganday baxtiyor sezardi.

* * *

U oltmish besh yoshga kirganiga qaramay, otday sog‘lom edi. Biroq shunga qaramay, ikki oy muqaddam uni nafaqaga chiqarishdi. E‘tiroz bildirmay, taqdirga tan berdi.

Qolgan umrini maroqli o‘tkazish niyatida reja ham tuza boshladi. Ro‘zg‘or yumushlari bilan bir qatorda – u so‘qqa-

bosh edi – kuniga ikki soat jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari bilan shug‘ullanishni ko‘ngliga tugib qo‘ydi. Qolgan vaqtda esa o‘ttiz yildan ortiq bo‘lmagan qadrdon Luden shahrining tarixini o‘rganadi.

Afsuski, hamma rejalari chippakka chiqdi. Yangi hayot baxtiyor xotirjamlik o‘rniga faqat ko‘ngilsizliklar keltirdi. Ilk sayr paytidayoq – u ko‘proq piyoda yurishni mo‘ljallagandi – odamlar g‘alati tikilayotgandek tuyuldi. Yettiyot begona ayrim kimsalar esa irshayib yoki boshini silkib salomlashardi. Bularning barchasi unga noodatiy tuyular va g‘ashini keltirardi.

Mana shu mahallada o‘n besh yildan buyon yashayotgan bo‘lsa, biron-bir tanish-bilish orttirmagan, hech kim bilan berilib suhbatlashmagan. U hamisha o‘zini xokisor tutar, barchaga begonasirab qarardi. Qo‘ni-qo‘shnilarni tanimas, ularning ham e‘tiborini tortmaslikka urinardi. Hech kim xotirjamligiga raxna solishini istamasdi; shu niyatda odamlardan o‘zini chetga tortardi. Hatto tikuvchi bilan sartaroshning oldida ham tiliga ortiqcha erk bermasdi. Oziq-ovqat do‘konlarida esa og‘izdan bitta ham ortiqcha so‘z chiqmasdi.

Ishlab yurganida hayoti risoladagidek kechardi, nafaqa olishni boshladi-yu hammasi izdan chiqdi. Kunduzi dastlab sayrga chiqqandayoq qo‘ni-qo‘shnilarning qiziqsinib kuzatayotganlarini payqadi. Bu o‘yin paytida raqibi qasddan g‘irromlik qilganday g‘azabini keltirdi. Hech kimning salomiga alik olmasdi, irshayib qaraganlarga esa nafrat bilan tikilardi.

Avvaliga g‘azablangan bo‘lsa, ko‘p o‘tmay xavotir domiga qoldi. Bir gal xiyobondagi o‘rindiqlarda hordiq chiqarib o‘tirganda qo‘ltiqtayoqli notanish kimsa yoniga joylashib olib, hasrat qila ketdi. Notanish kimsa o‘ziga qarata gapirayotganini oldiniga tushunmadi: o‘zi bilan o‘zi gaplashadigan, oshkora o‘ylaydigan va orzularga beriladigan savdoyilardan biri bo‘lsa kerak, deb o‘yladi. Afsuski, buning aksi edi. Notanish odam aynan unga qarata malomat toshlarini uloqtirardi.

– Bizday nogironlarning dardidan bexabar, oyoq-qo‘li butun kimsalar ham bor, – dedi u. – Olamni suv bossa to‘pig‘iga

chiqmaydi, pinagini buzmay sayr qilib yuraveradi. Tog'ni ursa talqon qiladigan kuchi borligiga qaramay, tekinox'r kanaday o'zgalar qonini ichadi. Mo'may nafaqa ham oladi. Men esa tishimning kirini so'rib yuribman. Shu ham adolatdanmi? Tabiatda ham shu ahvol... Kimdir dala-dashtda xarob kulbaga ega bo'lishni baxt deb biladi, kimdir esa chinorlar-u mevali daraxtlar bag'ridagi shohona imoratda davron suradi. Biroq ularga bu ham kam! Biz kabi g'ariblarga joy berishni xayoliga ham keltirmay xiyobonlarni egallab olishadi. Buni ularga kim ham taqiqlab qo'yardi, xiyobonlar hammaniki! O'zgalarga zarari tegmasa bas, bizda hamma erkin. Siz ham erkinsiz, to'g'rimi? Yo erkin emasmisiz? Mayli, indamay qo'ya qoling... Lekin sirasini aytganda, men ayrim kimsalar kabi ham xo'rdani, ham burdani uradigan olg'irlar xilidan emasman. Hech kimga zarracha ziyonim tegmasa deyman. Yana maqtanchoq ekan, deb o'ylamang. Axir, odamlarga turlicha xalaqit bersa bo'ladi. Gap-so'zlarim malol kelayotganini aytishgani hamono nari ketaman... Har kim o'z bilganicha yashaydi, buni tushunish kerak... Yonimda o'tirgan tasqara esa buni tushunishni istamayapti... Qulog'iga tanbur chertib nima baraka topardim. Bor-e!..

Notanish kimsaning ta'nalaridan toshday qotib qoldi. Qaysi aybi uchun? Nahotki bu kimsa uni tanisa? U bironta tuki qilt etmasdan, tili kalimaga kelmay g'ujanak bo'lib oldi. Baxtiga notanish kimsa sayray-sayray charchadi shekilli, bukilmaydigan oyog'ini sudragancha nari ketdi.

Biroz o'ziga kelib oldi-yu barchadan nigohini olib qochgancha uyiga oshiqdi. Ko'cha muyulishida to'xtab, odatdagidek yarimta baton olish uchun non do'konga kirdi. Kutilmaganda sotuvchi uzoq yillar mobaynida birinchi marta ism-sharifini aytib murojaat qildi:

– Sizga nima bo'ldi, tobingiz qochdimi, janob B.? Rang-ingiz dokaday oqarib ketibdi.

U yo'q, deganday imo qildi-da, qaytimni olishni ham unutib, tashqariga otildi. Uyiga kelib darvozani ham, eshikni ham qulfladi. Shunaqayam jahli chiqdiki! Hamma til biriktirib ol-

ganmi?! U bilan gaplashishga begona odamlarning qanday haddi sig'di? Nima kerak ularga? Qaysi qilgan gunohlari uchun qasos olishmoqchi? Biron-bir sababsiz malomatga qolganini sira tushuna olmasdi. Nahotki, qo'ni-qo'shnilari unga nisbatan birorta nojo'ya ish qilishni mo'ljallayotgan bo'lishsa? Biroq nega? Yo uyi bilan bir parcha bog'iga hasad qilishyaptimi? Qanchalar pastkashlik!

Ertasiga uydan kamroq chiqishga qaror qildi. Jismoniy tarbiya mashqlarini ham xonada bajardi, lekin dimiqqan xonada o'n daqiqa ham o'tmay toliqib qoldi. Risoladagidek hayotiga shu asno putur yetdi. Zora chalg'isam degan niyatda „Ludellik jin chalgan rohibalar solnomasi“ kitobini o'qishga tutindi, biroq yuragidagi vahima yana ham kuchaydi: chor-atrofini ko'zga ko'rinmaydigan g'ayrioddiy sharpalar qurshab olganday tuyuldi...

Derazaning oldiga o'tirib olib, tirqishdan ko'chani kuzata boshladi. Ko'pgina yo'lovchilar hovlini o'ragan panjara devor osha bog'iga suqlanib qarayotganini payqab, yana vahimaga tushdi.

Kechasi barcha eshiklarni tambalab xonasiga qamalib oldi. Biroq sahargacha uxlay olmadi. Oromkursiga ikki bukilib joylashib olgancha bog'dan shoxlarning arang eshitilayotgan, biroq vahimali shitirlashlariga quloq solib chiqdi. Tun epkinlari qandaydir yovuz ruhlarning sovuq nafasini eslatardi... Tong bo'zarishi bilan ko'zguga nazar solib, bir kechadayoq soqoli qorday oqarib ketganini ko'rdi.

Keyingi kunlarda baqqol, qassob va sutchidan zarur mahsulotlarni xarid qilish uchungina ko'chaga chiqdi. Sotuvchi ism-sharifini aytib g'ashiga tegmasligi uchun non do'konga kirmadi, pecheniy bilan kun ko'rishga ahd qildi. Biroq bu ehtiyotkorlik ham naf bermadi: hamma joyda shubhali nigohlarni sezib turardi. Sotuvchilar kelishib olganday o'zlarini uning sog'lig'i haqida qayg'urayotganday ko'rsatishardi. Eng alam qiladigani, ularning hammasi – ayrimlari oldinroq, ayrimlari keyinroq – unga ism-sharifini aytib murojaat qila boshladi. Hech kim bilan

osh-qatiq bo'lishni istamasa ham hamma uni tanib olganiga nihoyat, qat'iy ishonch hosil qildi.

Ko'chada hamma uning ortidan tikilardi. Biron davraning yonidan o'tadigan bo'lsa, gaplashib o'tirgan odamlar yaqinlashishi bilan jim bo'lib qolar, yiroqlashgani hamono yana gapga tushardi. Nazarida hamma faqat u haqda gapirar, kurakda turmaydigan mish-mishlarga zo'r berardi.

Oxir-oqibat uydan chiqmay qo'ydi. Suvga g'arq bo'lganday ko'zlardan yo'qoldi. Kunduzi darchalarni ochmas, kechasi esa chiroq ham yoqmasdi. Shunday qilsam hamma meni qayergadir jo'nab ketgan, deb o'ylaydi degan fikrda edi. Oziq-ovqatni juda tejab, hatto misqollab ishlatdi: axir, qamal uzoq davom etishi mumkin. Uyqusizlikka duchor bo'lgani kamday ishtahasi ham yo'qoldi. Polning g'ijirlashidan cho'chigan o'g'ri singari o'z uyida mushukday pisib qadam tashlardi.

Nimqorong'i uyda qo'liga kitob ham olmay qo'ydi. Kun-utun butun vujudi quloqqa aylanib, tiq etgan tovushni ham ilg'ashga harakat qilardi. Nazarida xatarli tovushlar tobora ortib, yaqinlashib kelar, kuchayib borar, go'yo butun shahar uning uyi atrofida charx urib aylanardi. Shu yili kuz osuda, havo ochiq keldi, shu bois qo'shnilarning ochiq derazalaridan uzuq-yuluq gaplar qulog'iga chalinardi. Ular, albatta, uni muhokama qilayaptilar. Barcha deraza-yu darchalardan uning uyini kuzatuvga olishgan. U o'zini iniga qamalgan yirtqichday sezardi. Ayniqsa, qadam tovushlari uning asabini egovlardi; qadam tovushlari yaqinlashib kelayotganini aniq eshitardi, lekin nima uchundir qaytib ketgani eshitilmasdi. Qadamlar goh yashirin xatarday pisib kelar, goh oshkora do'q-po'pisaday qattiq eshitilardi. Hatto kechasi ham qadam tovushlari tinmasdi. Nega? Ayrim tunlarda qadam tovushlari bog'ning chetida yoki sal narida to'xtaganday bo'lardi... Ko'p marta astagina taqillatish eshitildi, go'yo kimdir temir tayoq bilan panjaraga urganday edi. Balki, panjaraning mustahkamligini sinab ko'rgandir...

Ertalab panjarani kimdir taqillatayotganini eshitdi, bu safar

uni sindirishga qasd qilganday rosmana urishardi. Kimdir uni chaqirardi:

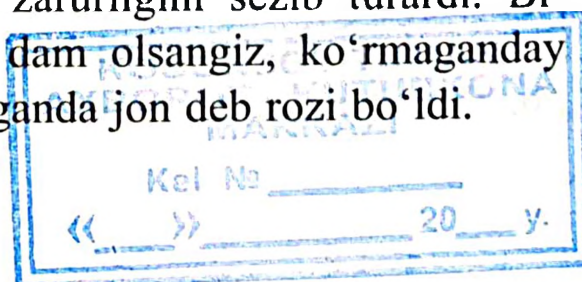
– Janob B.! Janob B.! Uyda bo'lsangiz birrov qarang yoki tovush bering! Javob bering, yo'qsa chilangarni chaqirib eshikni buzamiz. Janob B., nima uchun javob bermayapsiz? Qayerdasiz, o'lib qoldingizmi? Qo'shnilar xavotirlanayapti, sizni hafta mobaynida bir marta ham ko'rishmabdi, nahotki nimadir bo'lgan bo'lsa?

U javob berishga majbur bo'ldi. Deraza qopqasini ochib, uyatdan qulog'igacha qizargancha derazadan boshini chiqardi. Politsiya komissarining baqirishidan bezovta bo'lgan butun mahalla uning uyi oldida to'plangandi. Qo'shnilar esa derazalardan tikilib turardi. Tekin tomosha! Sharmanda! Shunaqa ham haqorat qilishadimi! U o'zini olomon oldida yalang'och turganday his qildi. Boz ustiga oftob nurlari ko'zini qamashtirardi.

Biron gap aytmagani uchun politsiya komissari panjara-dan oshib yaqinroq keldi-da, uni tashqariga chiqishga ko'ndirmoqchi bo'ldi. Ishqilib, tinchlikmikan? Nima uchun uzzukun qorong'i uyga qamalib o'tiribdi? Tobi qochib qolmadimikan?

U xavotirlanishga o'rin yo'q, deb aytishga o'zida kuch topa oldi, shu bilan birga meni tinch qo'yinglar, sizlarning g'amxo'rligingizga zor emasman, deb uzib ham oldi. Politsiyachi battar bo'lmaysanmi, deganday to'ng'illagancha ketvordi, u esa qopqani yana mahkam berkitdi. Kun botguncha g'azabdan bo'g'riqib yurdi, chunki g'iybatchi va bekorchi xotinlar uyining oldida qoqqan qoziqday turib olib, bu hodisani ataylab baland ovozda qizg'in muhokama qilishdi. „Sho'rlik janob B.“ qabilidagi qayg'urishlarni yuz marta eshitgandirov.

Qorong'i tushishi bilan uyidan hufyona chiqdi-yu shifokorning huzuriga yo'l oldi. Uyqusiz tunlar uni tamomila tinkasini quritgan, shu bois tinchlanishi zarurligini sezib turardi. Binobarin, shifokor tog'ga borib dam olsangiz, ko'rmaganday bo'lib ketasiz, deb maslahat berganda jon deb rozi bo'ldi.

Ertalab deraza pardalarini ochish asnosida tog' cho'qqilari qor bilan qoplanganini ko'rdi. Suv quyganday osoyishtalik hayratga solardi. Go'yo butun olam haykalday qotib qolgan. Hatto mehmonxonada ham g'ayrioddiy osudalik hukm surardi. U derazani ochgan edi tog' jilg'asining bir maromdagi shovul-lashi xonaga yopirildi. O'zini baxtiyor his qildi. Bu yerga kelganidan buyon birinchi marta qotib uxladi, yarim kechada qadam tovushlaridan cho'chib biron marta ham uyg'ongani yo'q. Odatda, juda kech uxlaydigan yosh nemislar kecha kech-qurun jo'nab ketganini beixtiyor esladi. Butun mehmonxonada yolg'iz o'zi qolibdi. Ayni muddao!

Restoranga tushib, nonushta va gazeta so'radi. U bu yerda birinchi kuniyoq gazeta so'ragandi. Gazetani shunchalar berilib o'qirdiki, uni bezovta qilgani biron kimsaning jur'ati yetmasdi. Ofitsiant ham, xodimlar boshlig'i ham u bilan gaplashgani urinmadi ham. Ular uning ism-sharifini bilmasdi. Mehmonxona xodimlari uchun ham „oltinchi xonadagi janob“ bo'lib qolaverdi. Nonushta qilib bo'lgach, xonasining kalitini topshirmasdan mehmonxonadan chiqdi.

Qayoqqadir shoshilayotganday tez yurib ketdi. Shaharchadagi kaftday maydoncha sari burilish o'rniga tog' jilg'asi tomon eltadigan so'qmoq bo'ylab yurdi. Taxta ko'prik ustida bir nafas ham tin olmagan mehmonxona xodimlarining e'tiborini tortdi, narigi tomonga o'tib, qarag'ayzor bag'riga sho'ng'idi. Faqat chorrahaga yetgach to'xtadi. So'qmoqlardan biri tik tepaga qarab o'rlagan, biri esa, aftidan, daraning tubiga olib borardi. U qaysi yo'ldan yurishni bilmay ikkilandi. Shu yergacha dadil yurib keldi. Endi esa ikki yo'ldan birini tanlashi talab qilinardi. Tunda tog'larga qor tushganini esladi. Qor tushgan joyga borish uchun tik so'qmoqdan yurishga to'g'ri kelardi, shu bois o'zini ortiqcha urintirgisi kelmadi. Busiz ham yuragi bezovta bo'la boshlagandi. Juda tez yurgani uchun o'zidan ranjib, shoshilmay quyi so'qmoq bo'ylab yo'lga tushdi.

Chamasi biron soat o'rmon oralab yurdi, hech kim ergashib kelmayotganmikan, deb o'qtin-o'qtin ortiga nazar tashlab qo'yardi. Chap tomonda tog' jilg'asi sharillab oqar, daraxtlarning shoxlarida esa qushlar sayrardi. Yuragi odatdagidan tezroq, biroq bir maromda urardi. Me'yordagidan sal qattiq urayotganini tan oldi. Bu toliqqani uchun emas, hayajon tufayli bo'lsa kerak: axir, hayotida birinchi marta yolg'izlik nashidasini surayotgandi. O'z ko'ziga ishongisi kelmasdi: bir soat mobaynida bironta ham tirik jon uchramadi-ya!

Ravon so'qmoq yuqoriga o'rlardi. U bir maromda, tog'liklarday mardona ketib borayotganidan mamnun edi. Qo'llari ohista silkinganidanmi isib ketdi. Halovat mast qildi. Noyabrning oxiri bo'lgani uchun yo'l bo'yida billurday muzlagan halqoblar ko'zga chalinardi.

O'rmon daf'atan tugadi. Yana tekislikka chiqib olganini va tog' jilg'asining jildirashi deyarli eshitilmayotganini ham payqamadi. U o't-o'lan bilan qoplangan chog'roq yaylovga chiqib qolgandi, yastanib yotgan yaylov biron chaqirim naridan yana torayib ketgandi. Uning barcha tomonidan tik qoyalar siquvga olgandi. Bu joyning sirk maydonidan sira ham farq qilmasligidan hayratga tushdi. O'zaniga tushib olgan tog' oqimi singari yo'l ham belga uradigan o'tlar oralab ilonizi bo'lib ketgandi. Yalanglik bag'rida biroz vahima chulg'ab oldi. O'zini ko'z-ko'z qilayotganday xijolatga tushdi. Qaysidir tepalikdan biron kimsa uni kuzatayotgani aqlga sig'masdi, biroq u rosmana maydon sahnida turardi. Bunday xijolatpazlik oqibatida tabiat go'zalligi ham tatimadi. Yana ilgari yurarkan, odam zotini axtarganday chor-atrofdagi qoyalarga ko'z yugurtirdi. Hatto biron jonivorni ham topa olmagan shunday alam qildiki, go'yo butalar panasiga va xarsanglar oralig'idagi tirqishlariga bekinib olgan mavhum g'animlar uning sabr-u bardoshini sinayotganday tuyuldi. Bir xayoli ortga qaytmoqchi ham bo'ldi.

Bu yerda yolg'iz emasligini bilgach, fikridan qaytdi: u bilan birga maydon sahnida yana bir odam paydo bo'lgandi. Yo'lning narigi tomonida yerning ostidan chiqqanday bir yo'lovchi

paydo bo'lib, unga peshvoz kela boshladi. Qochib qolishga ke-
chikkandi. To'g'ri, notanish kimsa hali uzoqda, biroq – kun-
day ravshanki – undan ko'zini uzmay kelayotir. Kutilmagan
istalgan xatti-harakat, oniy ikkilanish ham notanish kimsaning
e'tiborini tortishi, oqibatda uni behuda savollarga ko'mib tash-
lashi hech gap emas... Bunday yalanglikda begona odamning
e'tiborini tortmaslikning yagona yo'li – hamisha uning ko'z
oldida bo'lish, degan fikr xayolidan chaqmoqday o'tdi. Va u
atayin bir maromda, salmoqlab qadam tashlagancha notanish
kimsa sari yurdi.

Begona odam imillab odimlar, juda sekin yaqinlashardi.

O'rtada yuz qadamcha masofa qolganda notanish odam-
ning raftoriga ko'z yugurtirdi. Tog' shamolida toblangan qi-
yofasiga qarab necha yoshga kirganini tasmollab ham bilib
bo'lmasdi. Manglayiga tushirilgan kallapo'shi ostida qop-qo-
ra ko'zlari gavharday yiltirardi. Notanish kimsa bilan uchra-
shishga oldindan taraddudlanib kulimsiradi: balki, yo'l ustida
to'xtab u bilan biroz hangomalashar, kuz yaxshi kelgani, biroq
kutilmaganda havo aynigani-yu bu qish qattiq bo'lishidan da-
rak ekani haqida suhbatlashar. Begona odam esa turli savollar
berishi, qayerdan kelayotganini surishtirishi shubhasiz. Sa-
yohat maroqli bo'lishini tilab, qaysi yo'ldan yurgani ma'qul
ekanini ham maslahat beradi.

Yo'q, janob B. bunga chiday olmaydi! U notanish kimsa-
ning xayrixoh, samimiy ko'zlariga qaramaslikka ahd qildi.
Boshini egib olgancha yo'lda yotgan toshlardan ko'z uzmasdi.
Dadil qadam tashlayotganiga o'zining ham ishongisi kelmadi.
Notanish odamga tobora yaqinlashib borar, hatto uning qadam
tovushlarini ham eshita boshladi. Qadam tovushlari sekinlashdi,
keyin esa eshitilmay qoldi. Yuragi qinidan chiqquday tipirchi-
lab urarkan, hamon o'z oyoqlaridan ko'z uzmasdi. Yo'lning
narigi tomonida begona boshmoqni ilg'adi. Hozir salomlashish
uchun qo'lini uzatadi yoki xitob qilib meni to'xtatadi, deb xavf-
sirab nafasi ichiga tushib ketdi. Boshini quyi solgancha hamon
shaxdam qadam tashlardi... Nihoyat, uning poyabzali nota-

G 41

ISBN 978-9943-6095-3-2

UO'K: 821.112.2-3
KBK 84(4 Ger)